

ARHEOLOŠKA ISTRAŽIVANJA U KARauli KOD KAKNJA

Veljko Paškvalin
Sarajevo

U ovom prilogu iznose se rezultati arheoloških zaštitnih iskopavanja na antičkom lokalitetu Gromile u selu Karaula kod Kaknja.¹ Radi se o istraživanju rimske građevine, koje otvara neka znanstvena pitanja. Jedno od njih je problem obrane područja u rimskoj provinciji Dalmaciji južno od Save u razdoblju kasne antike. Drugo je pak kulturno-povijesni odnos (utjecaj) oblasti Donje Panonije (Pannonia inferior) prema središnjim prostorima antičke Bosne (Desitijati) i datiranje ovog građevinskog kompleksa unutar povijesnih događanja u razdoblju kasne antike.

Rezultati ovih iskopavanja već su djelomično korišteni u publikacijama "Visoko i okolina kroz historiju"² i u "Obrambeni sistemi u praistoriji i antici na tlu Jugoslavije".³ Međutim, oni nisu još cjelovitije objavljeni, pa bismo to sada pokušali učiniti.⁴ Tako će se, uz deskripciju dijela istražene rimske arhitekture (sl.1.), obraditi i neki malobrojni arheološki nalazi, među kojima su najznačajniji ulomci slikane ili bojene bjeličaste keramike (Tab. 3,1-3; 4,1-4).

TOK ISKOPAVANJA

Istraživanja su obavljena 1979. godine, a uz autora u iskopavanjima je učestvovala sad već pokojna J. Sušnik, dokumentarista Odjeljenja za arheologiju Zemaljskog muzeja Sarajevo. Poslije ocjenjivanja situacije prostiranja i položaja

---

¹ Radi se o zaštitnim iskopavanjima. Najvjerojatnije je da do sistematskih istraživanja na ovom lokalitetu, koja bi bila od velikog značaja za arheološku nauku Bosne i Hercegovine, neće doći. Naime, ovaj lokalitet pokrio je visok sloj zemlje sa lokacije na kojoj će se vršiti eksploatacija ugljena dnevnog kopa rudnika Kakanj. Do sistematskih iskopavanja u tom trenutku nije moglo doći, jer za to financijski nije bio spreman ni Rudnik Kakanj, a ni Republički naučni fond. Tako je važan arheološki lokalitet na Gromilama u Karauli, koji je, u naučnom pogledu bio najuže vezan za kultumopovijesni period kasne antike, ostao nažalost neistražen.

² Bojanovski 1984, 68.84-85.

³ Paškvalin 1986, 153.

⁴ Paškvalin 1986, vidi nap. 52 i nap. 1.

rimske građevine na Gromilama, izabrano je mjesto na kojem je postavljena manja sonda dimenzija 16x1 m, smjera istok-zapad (sl. 1). Na prostoru sonde konstatirani su ostaci zidova rimske građevine. Također je konstatirana i podnica, ali veoma slabe kvalitete, gotovo sam kreč, te ne bi mogla upućivati na estrih starije podnice, već na fazu mlađe građevine ili adaptacije. Grubi estrih nađen je u kulturnom sloju na dubini od 0,20-0,30 m, odmah ispod samog humusa. Potrebno je, isto tako, iznijeti činjenicu da je na dubini 0,70 m nađeno fragmenata rimskih cigala i jedna kamena ploča, što bi govorilo o dubini kulturnog sloja.

Kopajući dalje u sondi, koju smo radi praćenja ovog zida proširili na istočnom dijelu, otkrili smo fragmente keramike, od kojih smo nekoliko, u vezi s kronološkom problematikom ovog objekta, izdvojili za objavu. S obzirom na konstatirani pravac ovog zida u smjeru sjever-jug, moglo se pouzdano uočiti da on pripada zapadnom dijelu građevine. Na ovom dijelu istraženog prostora nađena su uz ovaj zid (osnovni zapadni) (sl. 1), s njegove unutarnje strane, i dva rimska bakrena novčića (Tab. 5,3).

Prateći, dakle, ovaj zid, najprije prema sjeveru, utvrdili smo i njegov kraj, odatle je zid dalje skretao prema istoku, ali nije prema zapadu. Na krajnjem sjevernom dijelu građevine, kako pokazuje pravac sjever-jug, dobiva se nova situacija. Naime, ovaj zid nije do kraja mogao biti istražen, kao ni zid u pravcu sjever-jug, pa smo zbog takve situacije ostali prikraćeni za dimenzije ove građevine. No, i u ovoj mjeri otkopine pokazuju da je u pitanju objekt arhitekture većih dimenzija (sl. 1).

S obzirom da se od sjeverozapadnog ugla građevine sjeverni pravac zida veže s istočnim, a sjeverni produžava, bilo je potrebno utvrditi gdje se ovaj zid i završava. Iz tih razloga, na tom dijelu građevine, išlo se u iskopavanjima do kraja i moglo se utvrditi da se na tom istom dijelu nalazi manja četvrtasta prostorija (sl. 1), koja ulazi u sastav građevine. Ona je zbog svog isturenog položaja mogla služiti obrani, tj. predstavljati jednu od četiri ili više takvih kula, koje nalazimo i kod drugih sličnih objekata s istom namjenom.⁵

Zanimljivo je primijetiti da je zid u pravcu jug-sjever do prelaza u zid četvrtaste kule iste debljine od 0,65 m, a da su zidovi koji formiraju četvrtastu kulu dimenzije 2x2 m debeli 0,80 m. Nešto je slično i sa zidom smjera zapad-istok (sl. 1.), što bi moglo upućivati i na drugu kulu na sjeveroistočnoj strani građevine. Prilikom iskopavanja ove prostorije nađeni su fragmenti građevinskog materijala, cigla i opeka, kao i ulomci keramike.

Otkrivši ovaj zid (jug-sjever), i prateći ga s njegove unutarnje strane, sa sigurnošću smo utvrdili ostatke šest pregradnih zidova debljine 0,50 m na

---

⁵ Usp.: Suić 1976, 237; Thomas 1980, 275-321; figs. 36, 37, 44, 45, 51, 52, 53, 54., 57-60.

različitoj razdaljini, koji su na zapadnoj strani građevine, u dužini od oko 40 m, formirali niz od šest prostorija različitih veličina (sl. 1).

Zahvaljujući sačuvanom zidu na sjevernoj strani građevine, smjera zapad-istok, pregradnom zidu u pravcu sjever-jug i ostacima s njim paralelnog zida, otkrivenog u dužini od 6 m i udaljenog 10 m prema istoku, može se sa sigurnošću dobiti i kvadratura ove prostorije, kao i kvadrature ostalih prostorija na zapadnoj strani građevine (sl. 1).

Međutim, na samom južnom kraju otkrivenog zida smjera sjever-jug primjećuju se dva od pregradnih i međusobno neznatno udaljenih zidova usmjerenih u pravcu zapad-istok. Oni više podsjećaju na neki hodnik, ali je, s obzirom na blizinu konstatiranog hipokausta (sl. 1.), moguće da su dijelili građevinski objekat na njegov sjeverni i južni dio. Tako smo zbog nemogućnosti potpune istraženosti ove rimske građevine ostali u mnogo čemu prikraćeni. Ipak, u pogledu rasvjetljavanja njezine funkcije, barem u njezinom povijesnom segmentu koji se odnosi na postojanje kula (sl. 1), doprinos predstavlja i nalaz tri kamene kugle (Tab. 5,2), koje su pripadale prački, antičkoj ratnoj spravi (oružje)⁶ na osnovi čega se može pretpostaviti da je građevina, uz poljoprivredno-stambenu namjenu (villa rustica), služila istovremeno i za obranu.⁷

Prije nego se pređe na već spomenuti problem identificiranja antičke građevine otkrivene na lokalitetu Gromile, u širem smislu Panađurište, (sl. 2), potrebno je, također, ukazati na dosad već poznate arheološke podatke s ovog nalazišta, koji nas mogu približiti otkrivanju namjene ove građevine.⁸ Tako se i prije ovih zaštitnih arheoloških ispitivanja znalo da se ispod tri kamene gomile na Karaulskom polju kriju ruševine zgrada iz rimskog doba i da se ovdje na prostoru od dva hektara nailazi na rimski građevinski materijal, crijep, opeku, kućni malter i tesani kamen.⁹ Također je važno i potrebno spomenuti nalaz šupljih hipokaustnih opeka, jer one svjedoče, kao što je već konstatirano, o ugrađivanju sistema za zagrijavanje rimskih zgrada na ovom prostoru (sl. 1).¹⁰ Prema tome, ovi arheološkotopografski podaci na Panađurištu upućuju na postojanje rimskog naselja. Ono se, kao i veći broj rimskih naselja, formira uz prethistorijska naselja ili u njihovoj blizini.¹¹ U našem slučaju prethistorijsko naselje leži na Gradini (Gradac) u selu Karauli i ono je preživjelo rimsku okupaciju i pacifikaciju.¹² Iz tih razloga može

⁶ Musić 1942, 135; Čremošnik 1984, 23-84; Paškvalin 2001, 443.

⁷ Suić 1976, 235-237. 240; Rankov 1986, 184; Thomas 1980, 275-321.

⁸ Bojanovski 1984, 68, 84-85.

⁹ Bojanovski 1984, 84-85.

¹⁰ Bojanovski 1984, 68.84-85.

¹¹ Primjere takvog nastanka naselja u rimsko doba vidimo u formiranim antičkim municipijima u Bugojnu (Bistues) ili Ošanićima (Stolac), odnosno Diluntum itd.

¹² Bojanovski 1984, 68.84-85; Paškvalin 1986, 156.

se pretpostaviti da je na prostoru Karaulskog polja vrlo rano došlo do nastanka rimskog naselja.¹³ Da se nalazilo na magistralnom putu, argumentirano svjedoče i nalaz miljokaza i tragovi temelja mosta u rijeci Bosni,¹⁴ što ukazuje na povijesni značaj ovih prostora u periodu antike, a posebno u doba kasne antike.

Pored kasnoantičkog utvrđenja na Gradini,¹⁵ koje dominira Karaulskim poljem, ugaona četvrtasta kula (sl. 1) otkrivena uz građevinu na Gromilama, otkriva i njezinu pravu namjenu, tj. obrambenu. Nažalost, od ove konstatacije ne može se ići dalje zbog već spomenute činjenice o nepotpunoj istraženosti građevine, pa nije moguće ni donositi zaključke o tipu ove zgrade kao kastruma, odnosno kastro-na, u koji tip građevine M. Suić svrstava Mogorjelo.¹⁶ Ako kastrumi nemaju sistem zagrijavanja, onda ni građevina na Gromilama, koja ima ugrađen hipokaust, ne može predstavljati kastrum (logor), pa je vjerojatnije da je mogla biti utvrđena villa rustica, koja je odgovarala utvrđenoj zgradi ili kastronu.¹⁷ (sl. 1). Poznajemo ih, upravo, na području Panonije.¹⁸ One su ulazile u sistem obrane Rimskog Carstva, i to najviše u periodu kasne antike, kada u području limesa dolazi do čestih ratova sa susjednim narodima.¹⁹

S obzirom na postojanje utvrđenja na Gromilama i na Gradini, izgleda da se ratna iskustva prenose s područja Panonije i u krajeve južno od Save. Naime, utvrđuju se naselja, a posebno ceste, koje u tim situacijama imaju izuzetan značaj, jer služe bržem kretanju vojske i dovozu materijala. Ovaj način obrane odgovarao bi današnjem našem pojmu teritorijalne obrane. Tom sistemu obrane služila je na Gromilama i naša građevina, imajući isti zadatak kao i Mogorjelo, tj. stajala je na putu nadolazećim ratnim pohodima i osvajanjima teritorija ovih krajeva od strane istočnih Gota.²⁰

ARHEOLOŠKI NALAZI

Kako ova građevina nije do kraja istražena, ne predstavlja se ni s većim brojem nalaza. Zapaženi su ulomci keramike i nalaz brončanog novca (Tab. 1-5). Na osnovu ovih nalaza pokušat ću doći do kronologije zgrade, koja će isključivo biti preliminarna, kao i do drugih kulturnopovijesnih pojava vezanih za ovo područje i susjednu Panoniju. Izabrani ulomci keramike mogu se svrstati u više grupa.

---

¹³ Bojanovski 1984, 68.84-85.

¹⁴ Bojanovski 1984, 68.85.

¹⁵ Bojanovski 1984, 68.84-85.v

¹⁶ Suić 1976, 240; Thomas 1980, 275-321.

¹⁷ Suić 1976, 235-238.240; Thomas 1980, 275-321.

¹⁸ Suić 1976, 237; Thomas 1980, 275-321.

¹⁹ Suić 1976, 237; Rankov 1986, 182-186; Piletić 1986, 137.

²⁰ Paškvalin 1986, 156.

Klasifikaciju određuju njihove vanjske karakteristike, posebno njihova obojenost. U tom pogledu, u prvu skupinu uvrstili bismo fragmente keramike koji su najbliži vrsti keramike terrae sigillatae (Tab. 1,1-3), u drugu, keramiku tamnosive i sive boje (Tab. 2,1-3), a u treću, keramiku bjeličaste boje (Tab. 3,1-3), dok bismo u četvrtu skupinu ubrojili odlomke obojene keramike ukrašene geometrijskim motivima (Tab. 4,1-3). Uz ove fragmente javlja se i jedan ulomak tamnosive boje, koji se po svemu odvaja od svih njih (Tab. 5,1).

Fragment sa Tab. 1,1, malo zaobljenog oboda, uskog urezanog žlijeba na prelazu u visoki vrat, s blagim, jedva primjetnim prelazom u trbuh, pripada manjoj posudi u formi zdjele ili pehara. Tankih je zidova, dobre fature i pečenja, s finim blagim narančastim premazom preko bjeličaste boje (dim. 3,3 x 3,2 x 0,4 cm; pr. 4 cm, inv. broj 7585).

Ova zdjela, ili pehar, ima sve karakteristike keramičkih posuda bjeličaste ili blijedožute boje, s vanjske, a manje s unutarnje strane, s tankim blagim narančastim premazom, koji seže samo preko oboda. Zdjelice tankih zidova u periodu ranog Rimskog Carstva izdvajaju se u proizvodnji fine keramike u posebnu skupinu. One iz sjeveroitalskih radionica dopijevaju u razne krajeve Rimskog Carstva, pa tako od kraja 2.-3. st.²¹ stižu i u naše prostore, uklapajući se u civilizacijski proces romanizacije.

Ulomak sa Tab. 1,2 veće posude, u obliku zdjele ili tanjira, zaobljenog oboda, s blagim prelazom u trbuh; slabije pečen, s jedva vidljivim tragovima sjaja na površini, vjerojatno od premaza crvene boje ili poliranja (dim. 4,6 x 4,6 x 0,6 cm; pr. 17,8 cm; inv. br. 7580).

S obzirom na karakterističnu formu i izradu, ni ovaj fragment keramike, odnosno posude u obliku zdjele ili tanjira, ne potječe prije 2. ili početka 3. st.²²

Fragment prikazan na Tab. 1,3 zaobljenog je oboda, izvijenog prema vani, koji prelazi u trbuh posude, također u obliku zdjele ili tanjira, iznutra više nego izvana ima mjestimičnih tragova crvene boje, što upućuje na tehniku mramorizacije. Dobre je fature i slabijeg pečenja (dim. 13,2 x 4,10 x 0,4 cm; pr. 10,5 cm).

Ovaj ulomak je bjeličaste boje, a u profilu kao znak slabijeg pečenja primjećuje se bjeličastocrvenkasta boja, na čijim stranama, posebno na unutrašnjoj, nalazimo vertikalne crvene trake, a to ukazuje, kako je već konstatirano, na tehniku mramorizacije. Ona predstavlja jednu od glavnih karakteristika rimske keramike u periodu od posljednje trećine 1. do prve trećine 2.st.²³ Tehnika je vidljiva, a postiže se na taj način što se svijetlooranž ili crvena boja nanosi perom ili četkicom u

²¹ Čremošnik 1976, 104-106; Brukner 1981, 39-40; Čremošnik 1984, 48-49.

²² Čremošnik 1976, 104-106; Brukner 1981, 39-40; Čremošnik 1984, 48-51.

²³ Čremošnik 1965, 185; Brukner 1981, 33.

vidu talasaste linije po žućkasto-oranž ili smeđoj podlozi posude.²⁴ Ova keramika se proizvodi u radionicama Italije, a najkvalitetniji proizvodi potječu iz doba Flavijevaca, dok se u našim krajevima ova tehnika, sa slabijom kvalitetom izrade i pečenjem, kakav je naš primjerak, može datirati nešto kasnije, i to u 2.-4. st.²⁵

Fragment sa Tab. 2,1 zaobljenog je oboda prema vani, koji prelazi u blagom luku u trbuh posude, najvjerojatnije u obliku zdjele tamnosive boje, na čijoj površini odmah ispod oboda teče paralelna plitko urezana horizontalna traka, dok nešto niže idu dvije paralelne, nešto dublje urezane trake. Ulomak je dobre fature i dobro pečen (dim. 4,2 x 3,5 x 0,5 cm; pr. 7,4 cm; inv. br. 7584).

Ovom ulomku posude - zdjele najbliže analogije nalazimo u tipovima zdjela sive boje datiranih u vremenski raspon od 2. do 4. st.²⁶ s karakterističnim spomenutim paralelnim urezima kao ukrasom. Prema formi i načinu izrade, zdjele u Donjoj Panoniji mogu se, po O. Brukner, izdvojiti u tri kategorije.²⁷ Naš tip bi pripadao, najvjerojatnije, imitaciji forme terrae sigillatae i terrae nigrae (tip 1-26), kronološki se svrstava u 2. do 3. st., odnosno od 2. do 4. st.²⁸ Točnije datiranje nije moguće, ali je ulomak bliži razdoblju 2. do 3. st.

Ulomak na Tab. 2,2 je zaobljenog oboda prema vani, sive boje, s blagim prelazom u trbuh, nešto oštrijim prema dnu posude u formi zdjele, dobro je pečen i dobre fature (dim. 9 x 6,5 x 0,5 cm; pr. 9,5 cm).

Za razliku od ulomka keramike sa Tab. 2,1, koji se razlikuje samo po urezanim paralelnim horizontalnim linijama i formi, ovaj pripada istom tipu posude u obliku zdjele za koji bi se moglo reći da od tri kategorije ovog tipa posuda u Donjoj Panoniji pripada onom s latenskom tradicijom.²⁹ Tako se ovaj tip zdjele kronološki može postaviti u isto doba kao i prethodni, tj. u 2.-3. st. ili u širi vremenski dijapazon od 2.-4. st.³⁰ Ove kronološke razlike proizlaze iz bogatog repertoara različitih oblika, tehnika, izrade i uticaja, kojima je bila podvrgnuta rimska keramika već od same njezine pojave u ovim krajevima, i iz drugih formi posuda preuzetih iz latenske tradicije. Posebno se to odrazilo i na lokalnu tradiciju, iz koje nastaju provincijske forme, pa ih zbog toga i susrećemo u raznim vremenskim periodima Rimskog Carstva u našim krajevima.³¹

Odlomak posude sive boje sa Tab. 2,3, koji iz donjeg dijela trbuha prelazi u dno posude u formi pehara, naglašeno u vidu prstena, visok je 0,5 cm; unutar

²⁴ Čremošnik 1984, 48-49; Brukner 1981, 33; Čremošnik 1965, 185.

²⁵ Brukner 1981, 33; Čremošnik 1965, 185; Čremošnik 1984, 48-49.

²⁶ Brukner 1981, 33-34.87.

²⁷ Brukner 1981, 39. 87.

²⁸ Brukner 1971, 35.

²⁹ Brukner 1981, 39.

³⁰ Čremošnik 1965, 193; Brukner 1981, 39-40.

³¹ Brukner 1981, 39-40.

prstena smješteno je plastično profilirano kružno ispupčenje u obliku dugmeta. Faktura zida posude pokazuje da pečenje nije teklo do kraja (pr. 13,8 cm; inv. br. 7576).

Ovaj ulomak posude, vjerojatno u formi pehara, svjetliji je, pa se od prethodna dva fragmenta u obliku zdjele bitno razlikuje i ne može se pouzdanije kronološki i tipološki odrediti. Njegova izrada, oblik i svjetlosiva boja ukazuju da posuda potječe iz 3-4. st. i da pripada tipu provincijalne rimske keramike s elementima daleke latenske tradicije; taj tip se susreće u kasnoantičkim ambijentima kao što su Bugojno i drugi lokaliteti.³²

Fragment sa Tab. 3,1 zaobljenog je oboda lako savijenog prema vani, ispod kojeg se pruža plastični prsten, odakle se gotovo okomito spušta u trbuh i dno posude, vjerojatno u formi pehara bjeličaste boje, fine fakture i dobro pečene (dim. 5,2 x 3,6 x 0,4 cm; pr. 8 cm; inv. br. 7563).

Mora se početi s dvije konstatacije, koje nas dovode do prepoznavanja tipa posude i njegovog datiranja. To je, u prvom redu, bjeličasta boja i prstenasti ukras ispod oboda, koji su karakteristični i za posude sa slikanom keramikom. I drugo, da su posude spomenutog obilježja izrađene u obliku pehara.³³ Tako bismo u ovom fragmentu keramike prepoznali kasnoantičko posuđe tipa pehara, boje bjeličaste ili bjeličastožučkaste, koje se moglo izrađivati i u središnjem području Bosne, ili, pak, trgovinom uvoziti iz panonskih krajeva.³⁴ Posebno treba ukazati na prsten ispod oboda, koji na ovim tipovima posuda iz razdoblja 3.-4. st. pokazuje latenoidne karakteristike, odnosno kontinuitet latenske tradicije.³⁵

Odlomak sa Tab. 3,2 zaobljenog oboda, lako izvijenog prema vani, koji blago prelazi u veći plastični prstenasti ukras, dobre je fakture i dobro pečene (dim. 10,6 x 4,7 x 0,3 cm; pr. 13,4 cm; inv. br. 7562).

Ovaj ulomak keramike je iste bjeličaste boje kao i prethodni i pripadao je, vjerojatno, posudi u obliku pehara, također dobro poznatog iz razdoblja kasne antike.³⁶ Analogan je peharima s područja Bosne i Hercegovine, a posebno onima iz centralnog područja Bosne.³⁷ Jedina je razlika u tome što na ovom peharu identične boje, forme i izrade, nema ukrasnih elemenata, što bi govorilo da svi pehari

³² Nalazi keramike s lokaliteta Grudine u Bugojnu bit će objavljeni uskoro. V.: Brukner 1971, 33 itd.

³³ Čremošnik 1954, 179-188; Bojanovski 1965, 140-143; Brukner 1981, 32-38.

³⁴ Keramičko posuđe blijedožučkasto ili svijetloblijedo, koje nije oslikano, također spada u kategoriju posuda slikane ili bojene keramike s jednom jedinom razlikom što ono nije slikano, ali su izradom i u formama posuda u svakom pogledu identični i datiraju se u isto doba 3.-4. st. Vidi: Čremošnik 1984, 49-52; Brukner 1981, 32-33.38.

³⁵ Brukner 1981, 32; Paškvalin 1990, 35-92.

³⁶ Čremošnik 1961, 191-192; Brukner 1981, 32-33. 38.

³⁷ Čremošnik 1961, 191 Tab. 2,6; 192 Tab. 1,3; za razliku od ovih naš nije obojen; Čremošnik 1984a, 260-273 sl. 14.

istog tipa nisu ukrašavani.³⁸ To bi moglo značiti da je ukrašavanje posuda tipa pehara bilo uvjetovano njihovom posebnom namjenom, bila ona kulturno-civilizacijskog ili samo kulturnog, ili pak ritualnosepulkralnog karaktera. U svakom slučaju ukazivala bi na civilizacijski i kulturni nivo pojedinaca ili općenito društva u razdoblju kasne antike 3.-4. st. na centralnim područjima Bosne.³⁹

Fragment sa Tab. 3,3 zaobljenog oboda, koji prelazi u zakošen visoki cilindrični vrat, a zatim u zaobljen, skoro bikoničan trbuh, pripadao je posudi bjeličaste boje u obliku vrča s drškom, koja polazi od samog oboda.⁴⁰ Dobro je pečen i dobre fakture (dim. 5,9 x 5,4 x 0,3 cm; pr. 4,5 cm).

I ovaj fragment pripada istoj vrsti keramičkih posuda kao i dva prethodna, samo se od njih razlikuje po tome što pripada drugom tipu posude koju karakteriziraju drške. Ovi sudovi koje karakterizira visoki cilindrični vrat mogu imati dvije, pa čak i tri drške.⁴¹ Osim toga, posude ovih tipova i izrade s posebnom namjenom često su, kao što smo već istakli, ukrašene bojenim geometrijskim motivima.⁴²

Fragmenti slične keramike nađeni su na području Konjica, na Gracu u Donjem Selu i u susjednim Čelebićima.⁴³ Datirani su u 3.st., a ova datiranja potkrepljuje nadgrobni spomenik podignut Aureliju Karvu, koji ne može biti stariji od 3.st.⁴⁴

Tako primjerci tipa posuda s dvije ili tri drške, otkriveni u pojedinim dijelovima Bosne,⁴⁵ Hercegovine⁴⁶ i Donje Panonije,⁴⁷ kronološki ne idu dalje od 3. st. Fragmenti sa Gromile, također, ne mogu biti stariji od njih, tj. od 3. st. Treba također istaknuti da cilindrični vrat upućuje na latensku tradiciju, koja se na ovom prostoru sačuvala i u doba kasne antike.⁴⁸

Ulomak prikazan na Tab. 4,1 iznutra zaobljenog i prema unutrašnjoj strani koso izvedenog oboda, ispod kojeg se pruža plastični prsten, koji prelazi u vertikalni trbuh formira posudu u obliku pehara bjeličastožučkaste boje. Fine je fakture i dobro pečen (dim. 9,8 x 4,4 x 0,4 cm; pr. 9 cm). Ispod plastičnog prstena vidljivi su tragovi pet slikanih valovitih paralelnih horizontalnih linija smeđe boje.

---

³⁸ Usporedi ovaj tip keramičkog suda svijetloblijede boje s identičnim sudom iste forme i izrade kod Brukner 1981, 37-39 (tip 19. i 32.), Čremošnik 1984, 265 sl. 6; Čremošnik 1976, 103-104 Tab. 16, 27.26.

³⁹ Čremošnik 1984a, 266. 272; Čremošnik 1984, 52-53.

⁴⁰ Usp. Čremošnik 1961 Tab. 1,3; Brukner 1981, 41-42; Čremošnik 1984, 271 sl. 14.

⁴¹ Vidi prethodnu napomenu.

⁴² Čremošnik 1984a, 266.272; Čremošnik 1984, 52-53.

⁴³ Bojanovski 1965, 140-143.

⁴⁴ Bojanovski 1965, 140-143.

⁴⁵ Čremošnik 1984, 49-58.

⁴⁶ Bojanovski 1965, 140-143.

⁴⁷ Brukner 1981, 38.

⁴⁸ Brukner 1981, 39-40; Čremošnik 1984, 49.

Sasvim je sličan, s obzirom na formu, izradu i ukras, ulomak dat na Tab. 4,2 s blago zaobljenim i prema unutrašnjoj strani zakošenim obodom, koji prelazi u plastični prsten, a zatim vertikalno u trbuh, u posudu forme pehara. Na ovom fragmentu bolje je sačuvan ukras u vidu višestruke valovnice slikane smeđom bojom, koja ispunjava prostor između prstena i naglašene smeđe horizontalne trake; očito, prostor donjeg dijela posude, ukrašen višestrukim vertikalnim trakama, odvojen je od gornjeg. Kako je na ovom dijelu posude u formi pehara izgledao čitav ukras, mogu nam pokazati samo posude istog tipa. Fragment dobre fature i dobro pečen, dim. 4,3 x 7,4 x 0,4 cm, te bjeličastožućkaste boje.

I ulomak na Tab. 4,3, prema sačuvanim ostacima boje i geometrijskih ukrasa, pripada istoj kategoriji keramike, trbuhu posude u obliku pehara, bjeličastožućkaste boje, dobre fature i pečenja (dim. 3 x 2,5 x 0,3 cm).

Sredinom fragmenta pruža se 0,5 cm široka traka; iznad nje vidljiv je niz od tri horizontalne paralelne trake, a ispod motiv u vidu kose linije iz koje izlaze kružnice s drškom, motiv već poznat na keramičkim posudama ovog tipa.⁴⁹ Ukras je slikan smeđom bojom.

Kako ova tri fragmenta keramike (Tab. 4,1-3) pripadaju istoj kategoriji posuda, a dva od njih (Tab. 4,2,3) čak i istom tipu, tj. posudama u obliku pehara, pokušat ću ih u tom smislu i problematski obraditi.

Ova vrsta rimske provincijalne keramike naziva se slikanom ili bojenom keramikom. Zastupljena je najviše na području središnje Bosne: Putičevu, Ilidži, Kalinoviku, Turbetu, Đelilovcu, Bugojnu, Doboju i Putovićima⁵⁰ kojima se, evo, pridružuje i novo nalazište u Karauli, dok se u Hercegovini ista kategorija keramike javlja samo u Čapljini.⁵¹ Izvan Bosne i Hercegovine poznata je u Donjoj Panoniji, u Sirmiumu i Cibalama,⁵² a u Cmoj Gori u Kominu⁵³ i Duklji.⁵⁴ Što će buduća istraživanja otkriti u vezi s rasprostranjem ove keramike na ovom području, ostaje, zasada, neizvjesno. U pogledu izučavanja ove vrste keramike, u prvom redu njezinog porijekla ili autentičnosti, importa ili uticaja, moramo se okrenuti dosadašnjim nalazima, posebno onima u Donjoj Panoniji, njihovim oblicima i slikanju ukrasa.

Dosadašnja tipološka analiza ovog keramičkog posuda pokazuje da je od nekoliko tipova najzastupljeniji tip u obliku pehara, koji karakterizira prema vani malo izvijeni obod, koji prelazi u snažni plastični prsten, odakle se stijenka posude spušta vertikalno prema dnu posude. Ovu formu bojenih posuda susrećemo u

⁴⁹ Čremošnik 1984a, 261. 262 sl. 5.

⁵⁰ Čremošnik 1961, 189-199 Tab. 1-2; ista 1984a, 260-272.

⁵¹ Ista 1961, 191; ista 1984a, 266.

⁵² Brukner 1981 Tab. 54, 1-7.

⁵³ Cermanović-Kuzmanović 1975, 103-105 Tab. I-IV.

⁵⁴ Cermanović-Kuzmanović 1975, 103-105, Tab. I-IV.

nalazištima Putičevo,⁵⁵ Ilidža,⁵⁶ a zatim u Bugojnu,⁵⁷ koje je po broju fragmenata ove vrste keramike bogatije od drugih nalazišta. U odnosu na nalazišta u srednjoj Bosni, u pogledu rješenja porijekla i kulturnih uticaja vezanih za ovaj tip posuda, posebno su značajni Sirmium⁵⁸ i Cibale (Vinkovci).⁵⁹ Ova dva panonska nalazišta, naročito Sirmium, mogli bi otkriti put rješenju postavljenih problema.

Ovaj tip keramičke posude - pehar s kragom sa slikanim geometrijskim ukrasom - poznat je kao rana forma na području Rajne, s razvojem do početka 3. st.⁶⁰ Inače, ne samo ovaj tip posude bojene keramike, već općenito posude keramike sa slikanim ukrasom, A. Cermanović-Kuzmanović, za razliku od I. Čremošnik, koja ovu kategoriju posuda datira u 3. i 4. st.,⁶¹ pokušava nešto preciznije odrediti, pa je, na osnovi arheoloških okolnosti nalaza u Duklji i Kominu (Municipium S...), datira u drugu polovicu 3. i u prve decenije 4. st.⁶²

Kao jedno od značajnijih pitanja slikane keramike nameće se pitanje njezina kontinuiteta, odnosno importa u područje centralne Bosne u rimsko doba, gdje je posebno zapažena. Ako je stratigrafski utvrđeno da su slikani primjerci keramičkih posuda u formi pehara nađeni u najstarijem sloju (horreum) s padanskom terrom sigillatom, onda se kao kronološka granica izrade ovog tipa posuda i tehnike slikanja u Sirmiumu ili u Donjoj Panoniji može uzeti doba Flavijevaca ili kraj 1. st.⁶³ U prilog ovakvoj konstataciji ide i mišljenje F. Maiera, koji ovu keramiku od srednjogalskog do helvetskog područja kronološki stavlja u raspon od posljednjih desetina godina pr. n. e. do početka 2. st.⁶⁴ Ali u vezi s postavljenim problemom kontinuiteta slikane keramike u Bosni u rimsko doba nastaje drugo pitanje; koliko se naša slikana keramika i njezini tipovi posuda, oblikom i tehnikom, a posebno motivima slikanog ukrasa na bjeličastoj ili bjeličastožutoj površini s mrkocrvenim ili smeđim geometrijskim motivima, razlikuju od tehnike i slikanih motiva na posudama forme pitosa, amfora i krčaga (sa Gomolave i dr.), koji se, također, nalaze u upotrebi u Podunavlju do sredine 1. st.⁶⁵ Naše bojeno posude s ukrasom pretežno se načinom slikanja, komponiranim od geometrijskih motiva, razlikuje od podunavskog (spomenutog), također bojenog keramičkog

---

⁵⁵ Čremošnik 1961, 190 sl. 1.

⁵⁶ Čremošnik 1961, 191.

⁵⁷ Čremošnik 1961, 193.

⁵⁸ Brukner 1981, 32-33, Tab. 52, 1-7.

⁵⁹ Brukner 1981 Tab. 54, 5.

⁶⁰ Brukner 1981, 32 (tip 19), 37.

⁶¹ Cermanović-Kuzmanović 1975, 105; Brukner 1981, 32; Čremošnik 1984a, 271-272.

⁶² Vidi napomenu 61.

⁶³ Brukner 1981, 32-33; Brukner 1981, 32.

⁶⁴ Maier 1967, 60.

⁶⁵ Paškvalin 1990, 48-50; Čremošnik 1984a, 262; Brukner 1965, 238.

posuđa sa širim paralelnim trakama, izradom i oblicima posuđa,⁶⁶ pa bi u tom smislu trebalo razmišljati o raznim izvorima, odnosno korijenima ovih dviju različitih koncepcija u slikanju posuda i njihovih oblika kojima je izgleda zajednička samo kasnolatska tradicija.⁶⁷

Uočeno je da bojena ili slikana keramika sa Gomolave⁶⁸ i drugih nalazišta⁶⁹ s karakterističnim ukrasom u vidu širih paralelnih horizontalnih traka, koje pokrivaju dvije trećine suda, u Panoniji i šire, postepeno nestaje na prelazu iz 2. u 3. st., a možda već i na prijelazu iz 1. u 2. st.⁷⁰ Ta se situacija ne bi mogla odnositi na područje središnje provincije Dalmacije (Bosne), jer je prvi put zabilježena u Putovićima uz lončarsku peć, koja je prestala raditi u doba Flavijevaca.⁷¹ To znači da ova, nazovimo je podunavska vrsta keramike, za razliku od slikane keramike, o kojoj je ovdje riječ, nije pustila dublje korijene, pa se, vjerojatno, morala i ranije ugasiti.

No, ipak, to nije slučaj s drugom kategorijom slikane keramike sa šireg područja centralne Bosne,⁷² Hercegovine⁷³ i Cme Gore,⁷⁴ a koja je pouzdano utvrđena u Sirmiumu s kraja 1. st.⁷⁵

Ova se kategorija slikane keramike, za razliku od gore navedene (Gomolava), okvirno datira od kraja stare ere do početka 2. st.,⁷⁶ tako da bi u njezinoj pojavi u 3. i 4. st. na području središnje Bosne imali kulturnopovijesni kontinuitet. Naime, njezina upotreba prestaje u Panoniji (Sirmiumu), a nastavlja se, što je veoma zanimljivo, na području romaniziranih ilirsko-panonskih Desitijata.⁷⁷ Prema tome, preko Donje Panonije naša slikana keramika i njezini različiti tipovi nastavljaju kontinuiran život sve do 5. st.⁷⁸ i predstavljaju panonski import ili kulturni uticaj, i to direktno iz donjopanonskog kulturnog centra - Sirmiuma,

---

⁶⁶ Paškvalin 1990, 48-50 Tab. 12,1-6.

⁶⁷ Čremošnik 1984a, 260-272.

⁶⁸ Vjerojatno ide s tehnikom bojenja ,s onom iz Sirmiuma iz kraja 1. u 2. st.; Brukner 1981, 32; Paškvalin 1990, 48-50.

⁶⁹ Paškvalin 1990, 48-50; ovdje su iznesena nalazišta te keramike i autori koji su je izučavali, posebno nalaze s Gomolave.

⁷⁰ Brukner 1981, 32-33; Paškvalin 1990, 48-50;

⁷¹ Paškvalin 1990, 45-50.

⁷² Čremošnik 1961, 189-199.

⁷³ Čremošnik 1961, 191-192.

⁷⁴ Cermanović-Kuzmanović 1975, 103-105.

⁷⁵ Brukner 1981, 32.

⁷⁶ Brukner 1981, 32-33; Čremošnik 1984, 57, ukazuje na mogućnost datiranja od 2. st.

⁷⁷ Bojanovski 1988, 47; Paškvalin 1990, 66-67.

⁷⁸ Čremošnik 1984, 58; Čremošnik 1988a, 271.

najvjerojatnije već od flavijevskog perioda, kada ovaj urbani centar postaje rimska kolonija.⁷⁹

Kulturni kontinuitet ili veza s panonskim centrom vrlo vjerojatno je u nalazištu Ograja u Putovićima, u kojem smo, iako stratigrafski manje sigurno, našli tragove ove iste slikane keramike, za koju je teško tvrditi da je mogla nastati prije flavijevskog perioda.⁸⁰ Možda spomenuti fragment sa Ograje u Putovićima predstavlja i onu vezu (dopunu) praznog vremenskog prostora od kraja 1. do 3. st. u ovim krajevima. O tome da su ta veza i odnos povijesno i kulturno mogući, u kraju današnje Zenice najbolje svjedoči rimska urbana sredina ili njezini duboki tragovi još od cara Vespazijana, koji je u provinciji Dalmaciji i Panoniji, kod Ilira i Panona, radio najviše na organizaciji vlasti i privrede, uključivši posebno romanizaciju stanovništva.⁸¹

Dakle, ne samo tipološka nego i sličnost u likovnoj obradi ovih posuda otkriva direktnu vezu ili odnos s bojenom keramikom istog stila s područja Donje Panonije (Sirmium i Cibale).⁸² Tako bi ova konstatacija, koja je već i ranije spomenuta u vezi s kontinuitetom ove keramike u našim krajevima, i likovnom izradom ukazala da njeno porijeklo ili utjecaj počinje razvojem u Donjoj Panoniji.⁸³ Osim toga, ovu bojenu keramiku odvajamo od bojene keramike sa širokim smeđim paralelnim crtama koje pokrivaju veći dio posude, jer predstavljaju dvije različite koncepcije i nalaze se isključivo na drukčijim formama posuda.⁸⁴ Stoga im treba tražiti i odvojene, različite izvore u kulturnoj epohi kasnog latena.⁸⁵ Ova analognost motiva govori o autohtonoj (lokalnoj) panonskoj tradiciji, koja prihvata kulturne impulse Kelta i uspijeva ih sačuvati u kulturno-povijesnom kontinuitetu u periodu rimske vlasti sve do 4. odnosno 5. st.⁸⁶ Tako bi ova kulturnopovijesna činjenica, uz mnoge druge, bila arheološka potvrda da je romanizirano ilirsko stanovništvo na središnjem prostoru provincije Dalmacije (Bosne) bilo u veoma bliskom kulturnopovijesnom kontaktu sa stanovnicima Panonije.

Fragment na Tab. 5,1 s masivnim obodom, lako izvijenim prema vani, koji pod pravim kutom prelazi u kratki vrat, a ovaj u trbuh, pripada, vjerojatno, posudi u obliku lonca, tamnosmeđe boje s vidljivim tragovima kvarcnog pijeska, slabijeg pečenja i fature (dim. 8,5 x 3,5 x 3 cm; pr. 8 cm).

---

⁷⁹ Bojanovski 1988, 333.

⁸⁰ Paškvalin 1990, 55-56.

⁸¹ Bojanovski 1988, 167-168; Paškvalin 1998, 589-599.

⁸² Usp. Čremošnik 1961 Tab. 1-2; Brukner 1981 Tab. 54.

⁸³ Čremošnik 1984a, 270-272.

⁸⁴ Usp. Čremošnik 1961 Tab. 1-2 s; Paškvalin, 1990 Tab. 12,1-6.

⁸⁵ Čremošnik 1984a, 269-272.

⁸⁶ Čremošnik 1984a, 271.

Oblik, izrada i boja ove keramičke posude dokazuju da ona pripada dobro poznatoj kategoriji posuda kasnoantičke tradicije, kao i mogućnost da je mogla biti u upotrebi i u ranom srednjem vijeku; to bi upućivalo i na vjerojatno slavensko prisustvo unutar građevinskog objekta u 9. st.⁸⁷

Kamena kugla, pr. 5,8 cm (Tab. 5,2; inv. br. 6991/2), pripada građevinskom objektu i povijesno i funkcionalno ga otkriva kao obrambeni objekt iz vremena najezde barbarskih naroda, koji su nadirali prema jugu iz sjevernih krajeva Rimskog Carstva. Radi se, naime, o obrađenom kamenu koji je dio vojne obrambene i napadačke sprave, pračke, dobro poznate u naoružanju kasnoantičkih vojski toga doba, pa i onih ranijih.⁸⁸

Brončani rimski novac (Tab. 5,3) nađen je s unutrašnje strane zida građevine (sl. 1):

Av.: DN CONSTANTIVS PF AVG
Rev.: FEL TEMP REPARATIO
Kov.: SMKB (?)⁸⁹ (Tab. 5,3)

Ovaj tip novca cara Konstancija II (337.-361.) datiran je u 355.-358. godinu⁹⁰ i dokazuje jak inflacioni proces kao posljedicu rata koji je Konstancije II vodio sa Sarmatima na panonskom dijelu limesa i na limesu Mezije I.⁹¹

Potrebno je, također, spomenuti da je ovaj rimski car kovao dvije vrste novca s kršćanskom tematikom. Na njegovom novcu sa Gromila u Karauli nalazi se poznata kršćanska simbolika, Kristov monogram, koji je na novac prvi stavio Konstantin Veliki, dok su ovom simbolu na novcu posebnu pažnju posvetili Konstancije II, Magnencije i Decencije.⁹²

Nalaz ovog novca cara Konstancija II na Gromilama u Karauli od izuzetnog je značaja, jer otkriva vrijeme povijesnih događaja u periodu vladanja ovog cara.⁹³ Naime, to je povijesno razdoblje koje se vjerojatno odnosi na njegovu borbu protiv Sarmata, kad se provincija Dalmacija, odnosno njezini krajevi južno od Save osiguravaju građevinama utvrđenim kulama, tzv. kastronima.⁹⁴ Tako ovaj

⁸⁷ Iako je ovaj fragment keramike nađen među ulomcima slavenske keramike, I. Čremošnik ipak drži da pripada kasnoj antici; Čremošnik 1984, 61; nije isključena mogućnost da ovaj fragment keramike datira i u 9. st., pa je moguća prisutnost Slavena u to doba. Vidi Čremošnik 1984, 61.

⁸⁸ Vasić 1990, 26.

⁸⁹ Vasić 1990, 25-26.

⁹⁰ Dušanić 1988. Od napomene 1 do 15, sl. 1, 2, 3, 4, 5, 6 i 7.

⁹¹ Vasić 1990, 26.

⁹² Vidi napomenu 90.

⁹³ Kovnica se može označiti sa SMKA i SMKB; vidi Burger 1979, Münztafeln, 1-8, s.n. 107, 108. (SMKA) Cyzikos.

⁹⁴ Suić 1976, 227 i d.; 238; Paškvalin 1986, 156.

brončani novac cara Konstancija II vremenski aktualizira građevinu s kulama na Gromilama u Karauli u periodu vladavine ovog cara.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Kad je riječ o centralnom dijelu današnje Bosne u rimsko doba ili, još preciznije, o krajevima između tokova rijeka Bosne i Vrbasa južno od Save, dosad nije konstatiran utvrđeni građevinski objekat kao što je ovaj na Gromilama u selu Karauli (sl. 1). Za sada znamo za samo jedno kasnoantičko utvrđenje na širem području Bosne i Hercegovine, Mogorjelo kastron, na Neretvi (Čapljina) nedaleko od Narone, a za Gromile u Šipovu i Gradove u Voljevici na Drini to se samo pretpostavlja.⁹⁵

U vezi s gornjom konstatacijom potrebno je, također, istaknuti da se kasnoantičko doba veoma slabo izučavalo s aspekta vojne obrane, posebno sistem ili način branjenja teritorija. Podstrek takvom izučavanju neka budu, uz utvrđenja na gradinama, građevine s kulama kao što su ove na Gromilama i na Mogorjelu.

Položaj građevine s kulama u Gromilama pokazuje što se branilo, odnosno kako se vršila obrana teritorija ili određenog područja. Naime, u prvom planu branile su se komunikacije, izrazitog značaja radi lakšeg kretanja vojske i doturanja materijala u oba smjera, a posebno radi obrane od neprijatelja. Tu namjenu zajedno s utvrđenjem na Gradini, imala je i utvrđena vila rustika na Gromilama u Karauli.⁹⁶ Ovaj način obrane područja i komunikacija podsjeća na isti ili sličan sistem na prostoru Panonije.⁹⁷

Uz spomenute konstatacije, ne može se za sada govoriti o planu utvrđene građevine - kastrona, jer nije do kraja mogla biti istražena.⁹⁸ Međutim, treba istaknuti da su otkriveni neki elementi (sl. 1) koji posredno otkrivaju njezin tlocrt ili plan. Stoga se može zaključiti da je ovo utvrđenje na uglovima imalo kule (četiri), a možda i više, i da nije mogla biti castrum (logor), već utvrđena vila rustika - kastron.⁹⁹

Osim ovih tvrdnji treba, također, konstatirati da je zgrada, odnosno vila rustika, nastala prije 3. i 4. st., transformirana u obrambeni objekat, posluživši općoj obrani Rimskog Carstva u razdoblju kasne antike u našim krajevima. Ovu

---

⁹⁵ Bojanovski 1988, 289.

⁹⁶ Paškvalin 1988, 71.

⁹⁷ Paškvalin 1986, 156 Tab. 14, 1-4; Tab. 24.

⁹⁸ Suić 1976, 235-237.

⁹⁹ Vidi napomenu I.

konstataciju potvrđuje, isto tako, i nalaz tri manje kamene kugle (Tab. 5,2), koje pripadaju ratnoj spravi prački.¹⁰⁰

Među nalazima keramike sa Gromila u Karauli najznačajnije mjesto dobivaju ulomci slikane ili bojene keramike (Tab. 4, 1-3).

Ovu keramiku u svojim radovima detaljnije je obradila I. Čremošnik.¹⁰¹ Ovdje neće biti riječi o svim njezinim razmišljanjima i konstatacijama o slikanoj keramici, već samo o pokušaju tvrdnje da je postojao kulturnopovijesni kontinuitet između ove keramike iz oblasti središnje Bosne i one iz Donje Panonije. Tu vezu ili spomenuti kontinuitet treba tražiti od 2. st., kada se na području Donje Panonije, posebno u Sirmiumu, izrada keramike veoma razvila.¹⁰² Na takvo razmišljanje podsjeća i nalaz identične keramike unutar antičkih termi na Ograji u Putovčićima i pokušaj preciznijeg datiranja bojene keramike iz Komina (Municipium S...) i Duklje u drugu polovicu 3. i prve decenije 4. st.¹⁰³

U uskoj vezi s ovim kulturnopovijesnim kontinuitetom treba spomenuti i to da je kolijevka ove vrste keramike Donja Panonija (Sirmium), a da je nastala stvaralaštvom keltskih plemena Skordiska, Eraviska i Boja, koji su tehniku slikanja prenijeli i na autohtono stanovništvo Panonije.¹⁰⁴ To isto stanovništvo prenijelo je sve to i na susjednu populaciju južno od Save, na teritoriji Desitijata, za čije stanovništvo antički pisac Strabo kaže da je panonsko.¹⁰⁵

Doprinos ovoj konstataciji mogu, također, biti i brojna nalazišta ove keramike kojima se, evo, upotpunjuje i nalazište na Gromilama u Karauli. Tvrditi da je ova keramika samo kulturna ili ritualno sepulkralna, bilo bi deplasirano. Bit će prije da je prezentant imućnijeg sloja romaniziranog autohtonog društva.

Brojnija nalazišta slikane keramike u centralnim krajevima današnje Bosne čini se da, isto tako, omogućavaju pretpostavku o postojanju lončarskih peći, odnosno njihovih majstora, čiji će se tragovi jednog dana, najvjerojatnije, otkriti.¹⁰⁶

U koje povijesno doba arheološki podaci datiraju utvrđenu građevinu - kastron na Gromilama u Karauli?

---

¹⁰⁰ Suić 1976, 240; Paškvalin 1986, 156-157; Basler/Miletić 1988, 25, 224, 331; Musić 1942, 135.

¹⁰¹ Čremošnik 1961, 189-199 Tab. 1-2; Čremošnik 1984a, 260-273.

¹⁰² Brukner 1981, 39; Čremošnik 1984a, 270.

¹⁰³ Brukner 1981, 32; Cermanović-Kuzmanović 1975, 104-105; Čremošnik, 1984a, 170-252.

¹⁰⁴ Čremošnik 1984a, 261.270-271; Kod Eraviska nađeno je pojedinačnih nalaza. Da bi dobili sigurniju konstataciju o izvorima slikane keramike potrebno je još mnogo toga istražiti, od većeg broja nalazišta do temeljitijih analiza bilo koje vrsti. To bi dakako dalo i pouzdanije kronološke podatke. U ovom trenutku ostaje pretpostavka da su Eravisci i Skordisci tehniku slikanja prenijeli na panonsko autohtono stanovništvo, koje ju je dalje nastavilo razvijati i prenositi.

¹⁰⁵ Pregled nalazišta vidi Čremošnik 1984a, 260-273; To je područje koje je u povijesnom razdoblju rimske okupacije naseljavalo ilirsko-panonsko pleme Desitijati; Bojanovski 1988, 70; Paškvalin 1990, 66; napomene 173, 174; Benac 1987, 759.

¹⁰⁶ Cermanović-Kuzmanović 1975, 105; Paškvalin, 1990, 35-92.

Četvasta kula (sl.1), već je rečeno mlađa je od građevine, tj. vile rustike. Naime, ovu konstataciju potvrđuju zidovi kule deblji od zidova zgrade (sl. 1). To svjedoče također ulomci keramike dati na Tab. 1-2, datirani u 2. do 3. st.¹⁰⁷ Starijih arheoloških potvrda od ovih, nažalost, nema, ali zato vrlo česte i pouzdane dokaze o postojanju veće utvrđene građevine nalazimo u slikanoj ili bojenoj keramici (Tab. 4,1-3), koja je datirana u 3-4 st.¹⁰⁸ i u brončanom novcu cara Konstancija II (337.-361.). Moguće je da je ova građevina pratila povijesno vrijeme cara Konstancija II, pa je u njegovo doba, s dodatnim kulama, postala utvrđenje - kastron. To je period njegovih ratova sa Sarmatima na limesu i Meziji I.¹⁰⁹

Obojena keramika egzistenciju ove građevine prolongira i na 5. st.¹¹⁰ Stoga bi bilo moguće da njezina kronologija obuhvata dva vremenska razdoblja. Jedno šire, od 2. do 5. st., a drugo unutar njega, podijeljeno na vrijeme od 2. do sredine 4. st., kad egzistira kao vila rustika, i od 4. do 5. st. kada služi kao utvrđena građevina - kastron.

---

¹⁰⁷ Vidi napomene od 22 do 31.

¹⁰⁸ Vidi napomene od 61 do 86.

¹⁰⁹ Vidi napomene od 88 do 91.

¹¹⁰ Čremošnik 1984a, 271.

Zusammenfassung

ARCHÄOLOGISCHE UNTERSUCHUNGEN IN KARLAULA BEI KAKANJ

Im Mittelbosnien d.h. im Gebiet das zwischen den Flüssen Bosna und Vrbas südlich der Sava liegt, sind die befestigten Anlagen aus der Zeit der Spätantike, die dieser von Gromile im Dorf Karaula gleichen, noch nicht aufgefunden worden (Abb. 1). Im weiteren Rahmen Bosniens und der Herzegowina konnte bisher nur eine entsprechende Befestigung mit Sicherheit festgemacht werden: Mogorjelo an der Neretva, bei heutigen Čapljina und unweit der alten Narona. Für die Fundorte Gromile in Šipovo und Gradovi in Voljevica läßt sich eine solche Funktion nur vermuten.

Insgesamt kann hervorgehoben werden, daß die spätrömischen Abwehranlagen und die damit verbundenen Verteidigungssysteme im Gebiet Bosniens nur wenig erforscht sind. Ein Ansporn zu Untersuchung dieser Problematik könnten neben den befestigten Höhensiedlungen auch die Erforschungen der Bauten mit Wehrtürmen, wie diesen in Gromile-Karaula und in Mogorjelo, werden.

Bereits die geostrategische Position dieser befestigten Einrichtungen weist eindeutig darauf hin was geschützt wurde bzw. wie die Verteidigung eines Gebietes organisiert werden sollte. Es wurden vornehmlich die Verkehrswege geschützt. Dadurch sollte eine ungehinderte Handel und die Durchfuhr von eigener Militär und gleichzeitig eine weitreichende Barriere für die jegliche feindliche Vordringen gewährleistet werden. Eine solche Funktion hatte auch die befestigte *villa rustica* von Gromile in Karaula.

Da dieser Befestigung nicht vollständig untersucht werden konnte sind wir freilich nicht in der Lage über einem umfassenden Bauplan des Objektes zu sprechen. Allerdings sind einige wichtige Funde freigelegt worden, die auf den Grundriss dieser Anlagen hinweisen (Abb. 1). Die Befestigung könnte an vier Ecken mit den Abwehrtürmen versehen werden wobei das Bestehen noch einigen dazwischen liegenden Türme ebenfalls nicht auszuschließen ist. Dieser *Castro*n stellt offensichtlich eine befestigte *villa rustica* dar, die bereits vor dem Ende des 3. Jhs. entstanden worden ist. Nachträglich war sie in einer Verteidigungsanlage umgewandelt und im allgemeiner System der Verteidigung des Römischen Reiches in den unruhigen Zeiten der Spätantike eingeschlossen.

Diese Feststellung bestätigt auch die Freilegung von 3 kleineren Steinkugeln (Tab. 5,2), die zu einem Kriegsgesäß, nämlich einer Schleuder, gehörten.

Unter den Keramikfunden von Gromile in Karaula erwiesen sich einige bemalte Scherbe (Tab. 4,1-3) als die meist charakteristische Fundgattung. Anhand dieser Funde lassen sich einige langandauernden kulturhistorischen Beziehungen zwischen Mittelbosnien und der unteren Pannonien (*Pannonia inferior*) nachvollziehen. Diese Beziehung können bis ins 2. Jh. zurückverfolgt werden, als diese Keramik auf dem Boden von Pannonia inferior und vor allem in Simmum, ihre Entwicklung nahm. Dafür sprechen auch der Funde identischer Keramik in den antiken Thermen von Ograja in Putovič sowie die entsprechende Keramik von Komini (*Municipium S...*) und von Duklja, die in die zweite Hälfte des 3. Jh. und am Anfang des 4. Jhs zugeordnet ist. Die Verbreitungszentren dieser Keramik liegen offensichtlich in *Pannonia inferior* (*Simmum*), während ihr Ursprung auf die schöpferische Manufaktur der dort einst ansässigen keltischen Stämmen Skordisker, Eravisker und Bojer, zurückzuführen ist. Diese Maltechnik wurde von der autochtonen Bevölkerung Pannoniens übernommen und weiter nach Süden in das Gebiet des Stammes Desitiaten verbreitet. Der antike Schriftsteller *Strabo* zählte Desitiaten unter pan-

nonischen Völker, kulturhistorisch erwiesen sie sich jedoch als eine gemischte illyrisch-pannonische Populationsgruppe.

Die Behauptung, daß dieser Keramik nur eine Kult- bzw. Ritualproduktion war kann nicht bestätigt werden. Hier soll sich eher um eine Luxusware, die im Besitz der wohlhabenderen Schichten der romanisierten autochthonen Population gewesen war. Die weiträumige Erscheinung dieser Keramikgattung im Gebiet Mittelbosniens weist auf die lokalen und bisher unbekannteren Töpfereien hin, die in den weiteren Untersuchungen wahrscheinlich an Tageslicht kommen werden. Diese charakteristische Keramik erlaubt die Datierung des Baus von Gromile in Karaula in die Zeitperiode zwischen den 2. und 5. Jh. Vom 2. Jh. Demnach bestand sie bis Mitte des 4. Jhs. als eine landwirtschaftliche villa rustica und danach als ein befestigter Castron.

Die Umwandlung dieser landwirtschaftlichen Einrichtung in einer befestigten Verteidigungsanlage konnte in der Zeit des Kaisers *Konstantius II* (337-361) zustande kommen, als die bestehenden Bauten mit zusätzlichen Wehrtürmen versehen worden waren (Tab. 5,3). In dieser Zeit führten die Römer und Sarmaten erbietete Kriege am *Limes* und Mösien I.

LITERATURA

Skraćenice

ALBiH	Arheološki leksikon Bosne i Hercegovine, Sarajevo.
AP	Arheološki pregled, Arheološko društvo Jugoslavije, Beograd.
Arh. Vest.	Arheološki vestnik. Acta Archaeologica, Ljubljana.
Djela CBI	Centar za balkanološka ispitivanja, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo.
GZM	Glasnik Zemaljskog muzeja, Sarajevo.
GZM (A)	Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine, Arheologija, Nova serija, Sarajevo.
Materijali SADJ	Materijali Saveza arheoloških društava Jugoslavije, Novi Sad.
PJZ	Praistorija jugoslavenskih zemalja. Željezno doba. ANUBiH, Sarajevo
RCRF	Rei cretariae romanae fautorum.
RadVM	Rad vojvodanskih muzeja, Novi Sad.
Simpozijum 1971	Simpozijum o hronološkoj i tipološkoj determinaciji rimske keramike u Jugoslaviji, Zenica.
Starinar	Starinar, Organ Arheološkog instituta SANU, Beograd.
VAHD	Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku, Split.

Basler, Đ./ Miletić, N. (1988), Mogorjelo, Čapljina. ALBiH 3, Sarajevo.

Benac, A. (1987), O etničkim zajednicama starijeg željeznog doba u Jugoslaviji. PJZ V, Sarajevo.

Bojanovski, I. (1965), Gradac, Donje Selo, Konjic – kasnoantičko naselje sa grobljem, AP 7,

Bojanovski, I. (1984), Razdoblje rimske uprave. Visoko i okolina kroz historiju, Visoko.

Bojanovski, I. (1988), Bosna i Hercegovina u antičko doba. Djela CBI 56. 6, Sarajevo.

Brukner, B. (1965), Keramika mladog gvozdenog doba na Gomolavi. RadVM 14.

Brukner, O. (1971), Osnovne forme i tehnike rimsko-provincijske keramike u Simijumu. Simpozij 2, Zenica.

Brukner, O. (1981), Rimska keramika u jugoslovenskom delu provincije Donje Panonije. Dissertationes et monographiae. Zavod za zaštitu spomenika kulture SAP Vojvodine i Savez arheoloških društava Jugoslavije, Beograd.

Burger, A. Sz. (1979), Das spätrömische Gräberfeld von Somogyiszil. Fontes archaeologici Hungariae, Budapest.

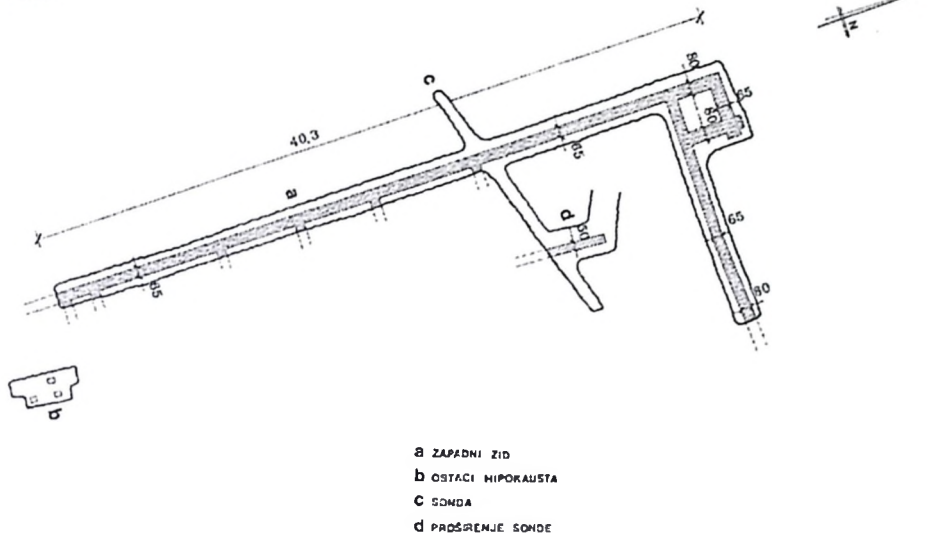
Cermanović-Kuzmanović, A. (1975), Slikana keramika i njena problematika. Starinar 1973-1974, 24-25.

Čremošnik, I. (1954), Nešto o antičkim naseljima u okolici Konjica. GZM (A) n.s. 9.

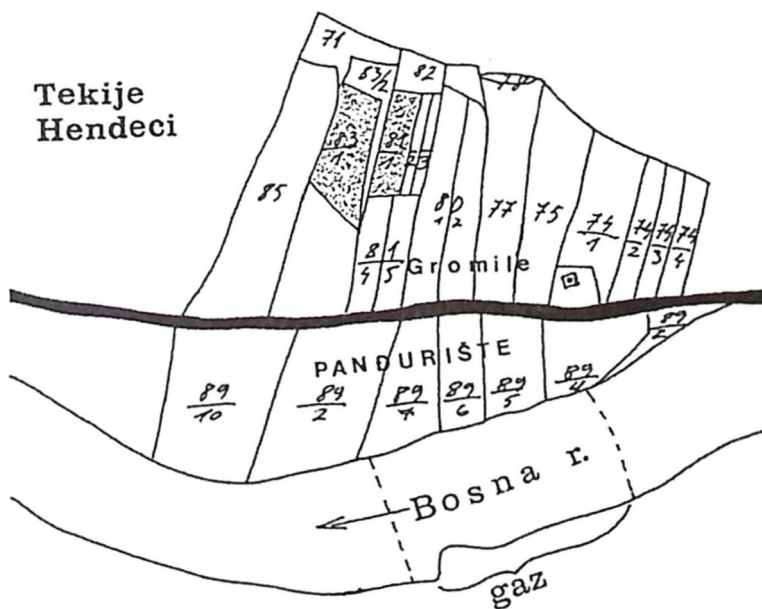
Čremošnik, I. (1961), Nalazi bojene keramike u BiH u rimsko doba. GZM (A) n.s. 15-16, 1960-1961.

- Čremošnik, I. (1965), Rimska vila u Višićima. GZM (A) n.s. 20.
- Čremošnik, I. (1976), Rimsko naselje na Paniku kod Bileće. GZM (A) n.s. 29 (1974)
- Čremošnik, I. (1984), Rimski castrum kod Doboja. GZM (A) n.s. 39.
- Čremošnik, I. (1984a), Porijeklo rimske slikane keramike. Arh. Vest. 35.
- Dušanić, S. St. (1988), Rani vesnici hrišćanstva na rimskoj moneti carskog perioda. Glasnik Srpske pravoslavne crkve 8, Beograd.
- Maier, F. (1967), Die frühkaiserzeitliche bemalte Keramik von Latèntadition in Gallien und im rechtsrheinischem Keltengebiet. RCRF Acta IX.
- Musić, A. (1942), Nacrt grčkih i rimskih starina. Zagreb 1942.
- Paškvalin, V. (1986), O utvrđenjima u Bosni i Hercegovini u rimsko doba. (U: Odbrambeni sistemi u praistoriji i antici na tlu Jugoslavije. Referati XII Kongresa arheologa Jugoslavije, Novi Sad 1984), Materijali 22, Novi Sad.
- Paškvalin, V. (1988), Gradovi, Voljevica, Bratunac. ALBiH 3, 16, 91, 71.
- Paškvalin, V. (1990), Arheološko nalazište Ograja u Putovićima kod Zenice. GZM (A) n.s. 45.
- Paškvalin, V. (1998), Ostaci starokršćanske bazilike na Crkvini (Grudine) u Bugojnu s osvrtom na mun(icipium) Bist(ue) ili Bistues sjedište Bistuenske biskupije i biskupa Andrije. VAHD 87-89, 1994-1996.
- Paškvalin, V. (2001), Otvaranje obnovljene stalne arheološke postavke "Bosna i Hercegovina u antičko doba" s osvrtom na njezine stvaraoce. GZM (A) n.s. 48/49.
- Piletić, D. (1986), Acumincum i Burgenae - Dva važna uporišta na donjopanonskom Limesu. (U: Odbrambeni sistemi u praistoriji i antici na tlu Jugoslavije. Referati XII Kongresa arheologa Jugoslavije, Novi Sad 1984), Materijali 22, Novi Sad.
- Rankov, J. (1986), Kasnoantički limes u Đerdapu. Materijali 22, Novi Sad.
- Suić, M. (1976), Antički grad na istočnom Jadranu, Zagreb.
- Thomas E. (1980), Villa settlements. U: The Archaeology of Roman Pannonia. Budapest.
- Vasić, M. (1990), Nalaz rimskog bronzanog novca IV i V veka iz municipijuma Horreum Margi (Ćuprija). Beograd.
- Vilotijević, D. (1965), Latenski sloj naselja na lokalitetu Popov Salaš kod Novog Sada. RVM 14.

KARAUJSKO POLJE
 KAKANJ
 SITUACIJA ARHEOLOŠKOG ISKOPAVANJA
 R = 1:200

Slika 1. Arhitektonski ostaci vile rustike (2-4. st.)
 s dodatnim kulama postaju utvrđenje – kastron (4-6. st.)

Slika 2. Područje sela Karaulje s lokalitetom Gromile, u širem smislu Pandurište

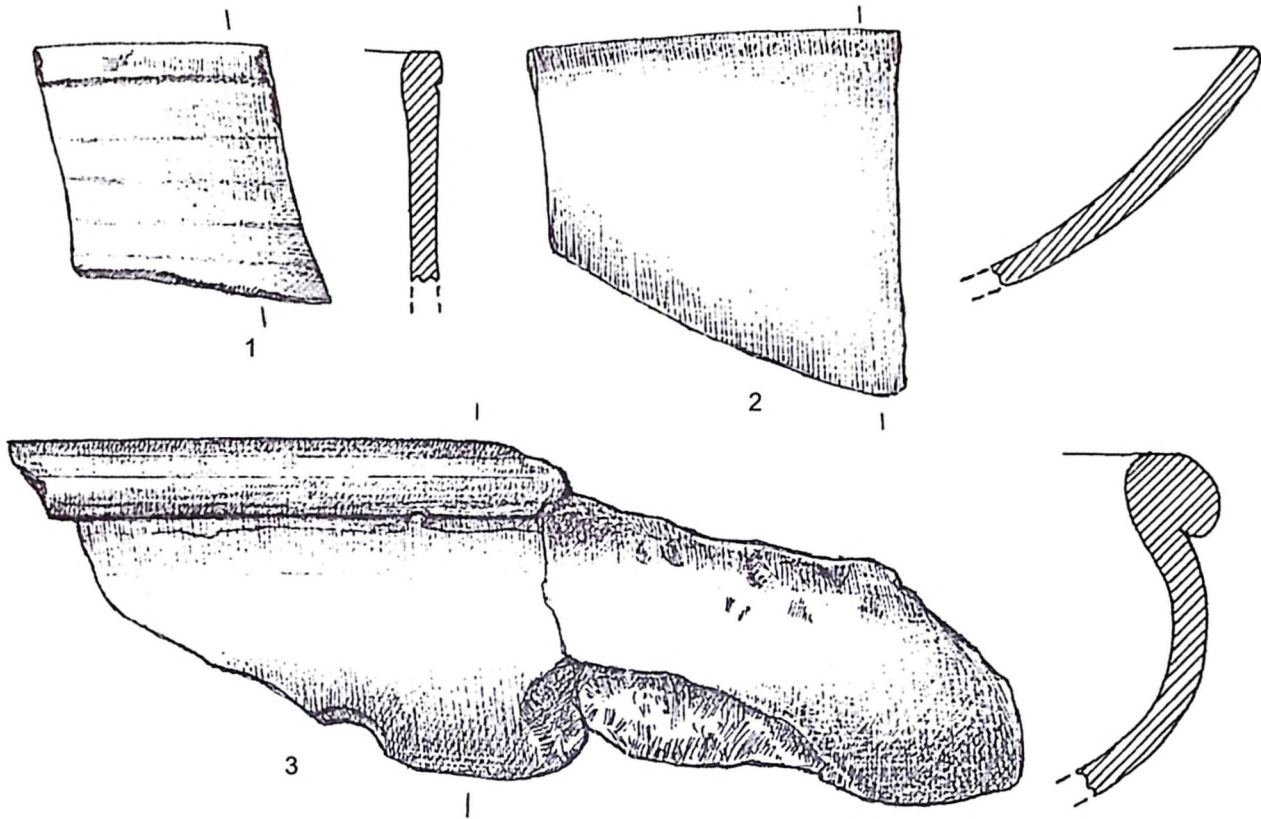

Tabla 1

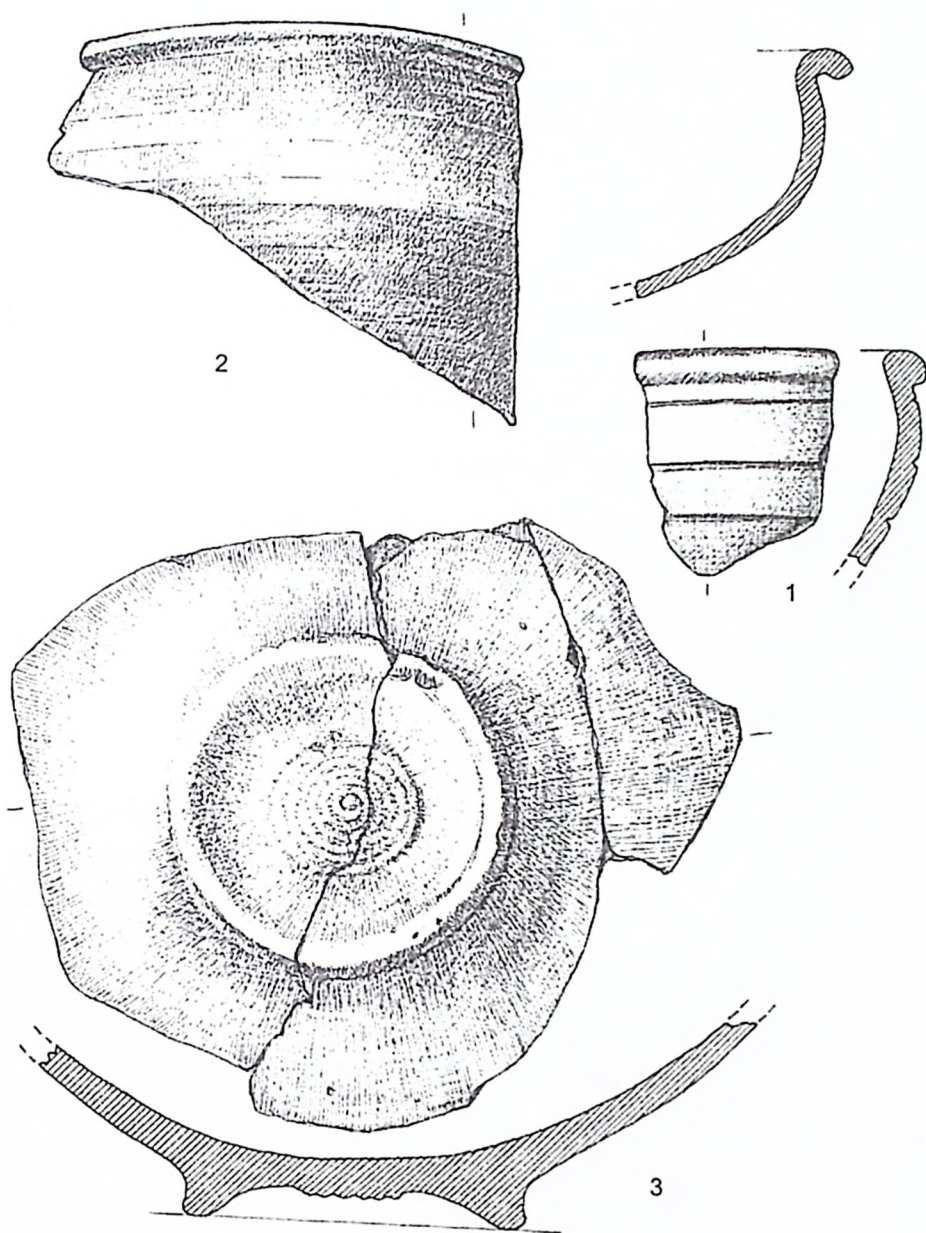

Tabla 2.

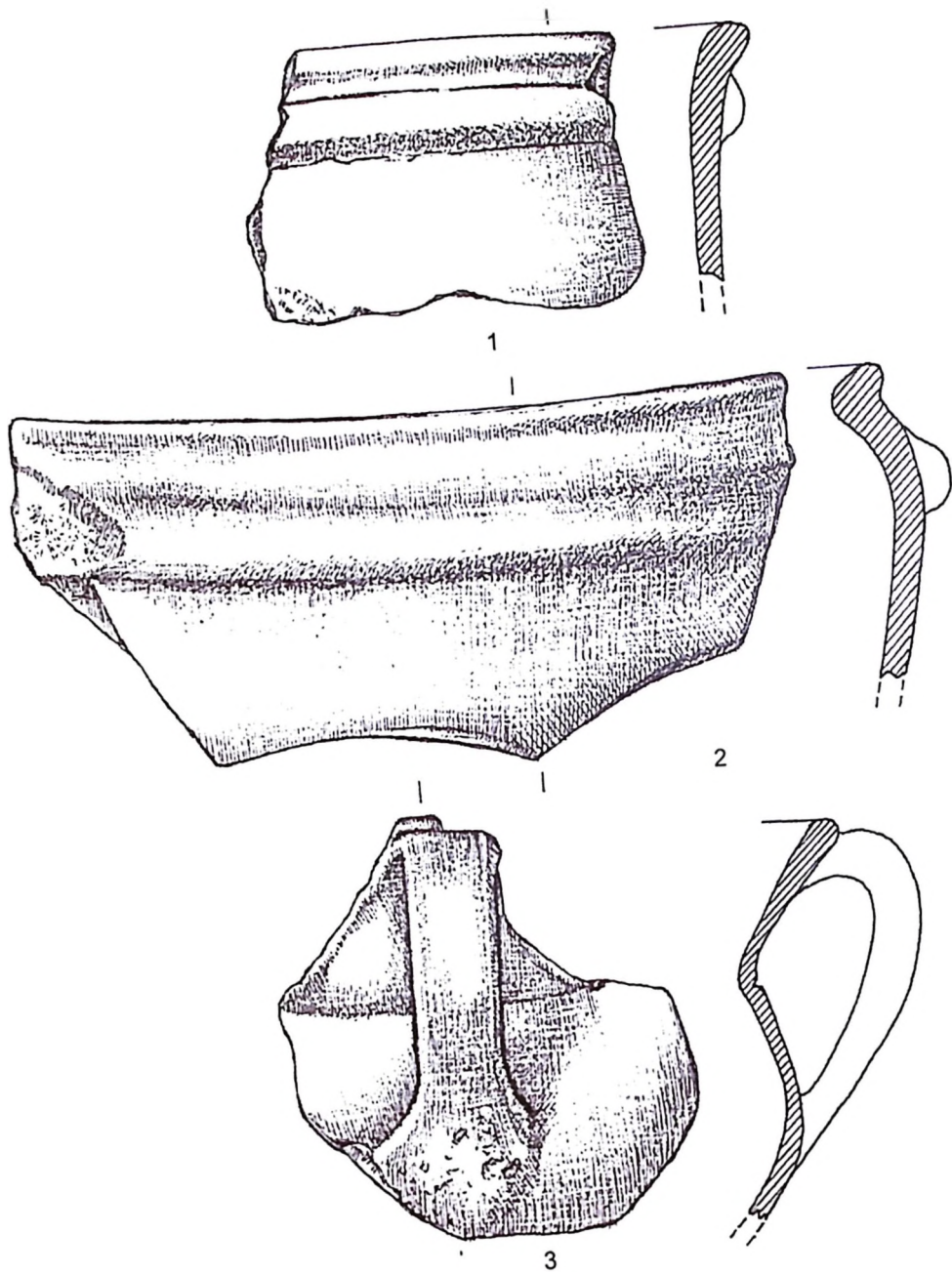

Tabla 3.

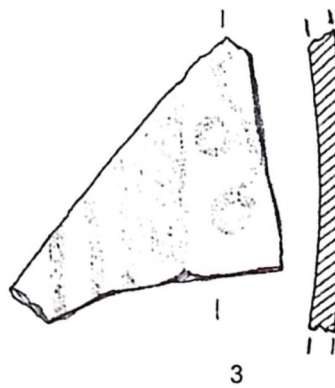
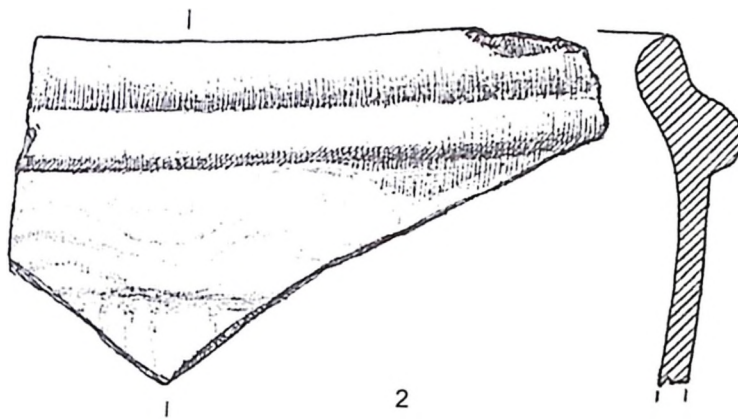
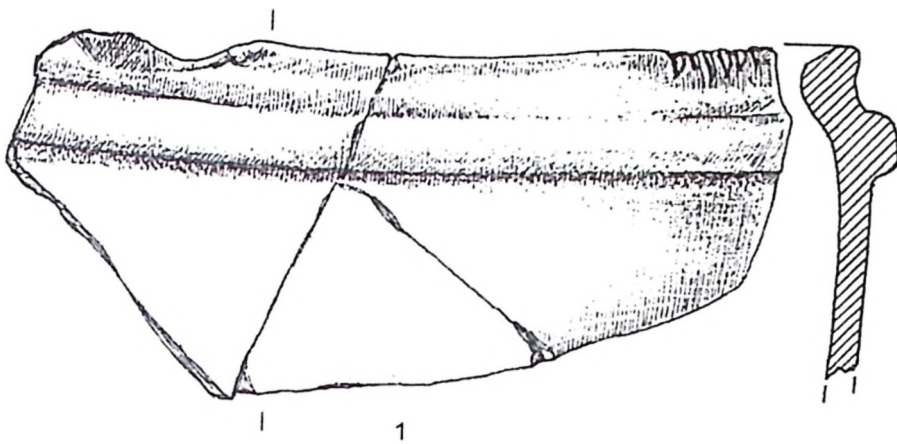

Tabla 4.

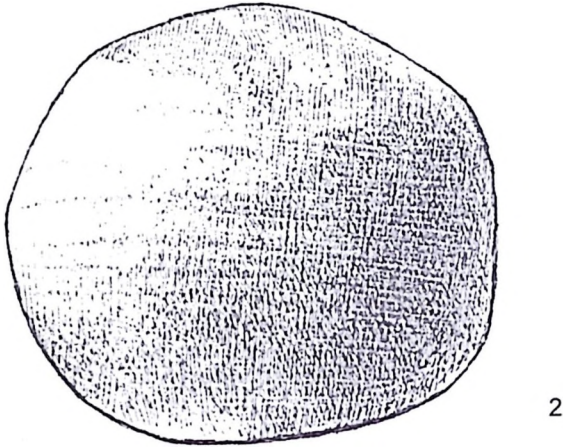
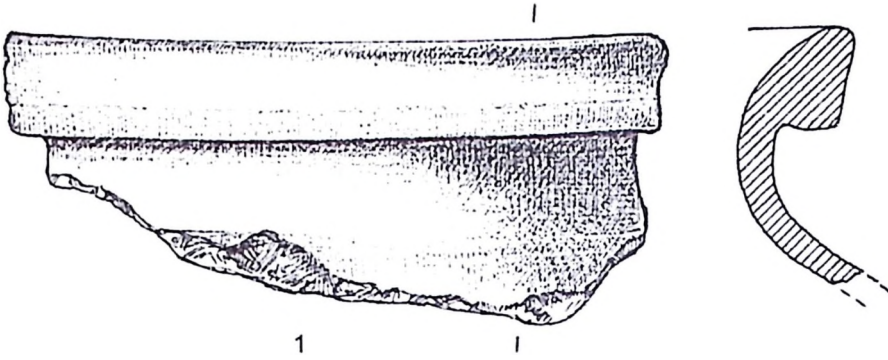

Tabla 5.